

ongeveer 145 minuten in beslag nemen. Ik stel voor, dat wij om een uur of één een lunchpauze van drie kwartier houden. Minister Braks is bereid, onmiddellijk daarna te antwoorden. Wij handelen dus eerst de begroting van Landbouw en Visserij af. Daarna gaan wij door met zaken als de begroting van Economische Zaken, de IJkwet etcetera.

Overeenkomstig het voorstel van de Voorzitter wordt besloten.

Aan de orde is de behandeling van de wetsvoorstellen:

- **Wijziging begroting van uitgaven en ontvangsten van het Provinciefonds voor het jaar 1987 (wijziging naar aanleiding van de Voorjaarsnota; eerste wijzigingsvoorstel) (20252);**
- **Machtiging tot oprichting van de Stichting arbeidsmarkt- en opleidingsfonds voor de overheid (20303);**
- **Wijziging van hoofdstuk IXB (ministerie van Financiën) van de begroting van de uitgaven en de begroting van de ontvangsten van het Rijk voor het jaar 1987 (tweede wijzigingsvoorstel) (20352).**

Deze wetsvoorstellen worden zonder beraadslaging en zonder stemming aangenomen.

Aan de orde is de behandeling van:
- **hoofdstuk XIV (ministerie van Landbouw en Visserij) van de rijksbegroting voor 1988; vaststelling van de begroting van uitgaven; vaststelling van de begroting van ontvangsten (20200-XIV);**
- **de begroting van uitgaven en ontvangsten van het Landbouw-Egalisatiefonds, afdeling A, voor 1988 (20200-C).**

De **Voorzitter**: Ik stel voor, deze wetsvoorstellen gezamenlijk te behandelen.

Daartoe wordt besloten.

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Borgman** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Najaar 1987 heeft onze fractievoorzitter reeds gespro-

ken over het keerpunt in het landbouwbeleid dat nu definitief in zicht is. Ook heeft hij gewezen op de noodzaak van ingrijpende maatregelen, die ervoor moeten zorgen dat de schadelijke gevolgen van onder meer vermessing en verzuring beperkt worden. De leefomgeving van mensen, planten en dieren moet snel verbeterd worden. Om alvast één voorbeeld te noemen: de drinkwaterproblematiek stijgt ons tot de lippen. Het optimisme van de minister ten aanzien van de kleine hoeveelheden landbouwgif in het grondwater delen we beslist niet. Als de norm overschreden is, is dat ernstig en dan moet er snel iets gebeuren. Deelt hij die opvatting? In deze bijdrage zullen wij in hoofdzaak aan de niet-agrarische facetten van het landbouwbeleid aandacht besteden, omdat wij vinden dat die te weinig aandacht krijgen. Collega Redemeijer zal hierna met uw goedvinden de meer sociaal-economische kanten van de landbouw behandelen.

In een recent krantebericht meldt het Wereldnatuurfonds dat de medische wetenschap een groot verlies lijdt met de zeer vele plant- en diersoorten die in de komende jaren van de aardbol verdwijnen. In 1988 gaan ten minste 1800 bekende soorten ten onder aan milieuvernieling en de verwoesting van de natuur. De Nederlandse associatie van de farmaceutische industrie (Nefarma) bevestigt dat het verlies betekent dat een bron van onmisbare medicinale grondstoffen verdwijnt. Ook dit is weer een voorbeeld van de noodzaak van een goed rentmeesterschap. De tijd is rijp om ook het landbouwbeleid onder druk van overschotten, aantasting van milieu, natuur, landschap en niet te vergeten bodemvruchtbaarheid, ingrijpend te veranderen. Toch, mede gezien de antwoorden op onze vragen en ondanks vele mooie nota's en goede intenties, blijkt dat we moeten vaststellen dat men op de oude voet doorgaat.

Jammer genoeg is ook de vierde nota ruimtelijke ordening geen stuk dat ons opvrolijkt. De financiële onderbouwing is daar niet in aanwezig en dan doe je weinig. Ik begin met enkele opmerkingen over natuur en landschap. Voor een effectief natuurbeleid is een goed milieu- en landschapsecologisch beleid nodig, en daarin past wat we nu een duurzame landbouw noemen. Ten aanzien van landbouw- en

milieubeleid hebben we reeds enkele vraagtekens gezet. Er zal meer dienen te gebeuren, anders gaan natuur, bos en landschap nog in deze eeuw hollend achteruit. De ammoniakafgifte door de landbouw — om maar eens voorbeeld te noemen — dient stevig verminderd te worden. Hetzelfde geldt trouwens voor de verzuring. Wij wensen de minister sterkte en succes in zijn strijd tegen de vermessing.

Aangezien het beleid gedragen moet worden door de feitelijke aanpak, zullen we hierna bezien, hoe concreet de antwoorden op onze vragen zijn geworden. Aan de hand daarvan onderbouwen we onze beschouwingen. Met veel genoegen hebben we kennis genomen van het verlenen van een opdracht voor onderzoek en het opstellen van een integraal beleidsplan voor de voordelta, het groeiende wadengebied voor de kust van Zeeland en Zuid-Holland. Toch blijven er vragen over. Wanneer verwacht de minister de resultaten van het onderzoek in een rapport te verwoorden? Wanneer verwacht hij het integrale beleidsplan? Wanneer volgt de aanwijzing tot beschermd natuurgebied van de voordelta voor de kust van Voorne?

De beantwoording inzake Krammer en Volkerak vinden we aarzeland en die ten aanzien van de Oosterschelde vermeldt gelukkig nog wel goede voornemens, maar een concreter tijdsbestek betreffende invulling van die voornemens zou het geheel minder vrijblijvend maken. Gaarne een indicatie daarvan. Ik noem nog een ander concreet voorbeeld van een ons inziens te gemakkelijke benadering. De Geertruide-Agathapolder wordt volgens de minister "binnen enkele jaren" door Domeinen overgedragen aan Staatsbosbeheer. Ja, dat wordt dan wel tijd. Nu zegt de streek al: ach, als men lang genoeg wacht, zijn vriend en gors wel weggeslagen door de golfslag van de vierbaksduwvaart. Daarom de dringende vraag aan de minister, of hij nog wat wil trekken en duwen bij het ministerie van Verkeer en Waterstaat.

Onze vragen over de pm-posten voor de aankoop van natuurgebieden door particuliere organisaties komen er wat beter af. De minister is zelfs stellig in die zin dat het garantiebeleid stevig lijkt te worden onderbouwd. Hij zegt dat het niet zal afstuiten op een gebrek aan financiële middelen. Zo'n antwoord was ook

Borgman

hard nodig, want er was wat beroering ontstaan in het land. Kan de minister overigens aangeven wat het grote voordeel is voor natuur en landschap om de natuurbeschermingswet decentraal op te stellen? Is de minister bereid om binnenkort duidelijker antwoorden te geven over de consequenties van de socio-structurele maatregelen voor natuur- en landschapsbeleid? Gezien zijn mooie toespraak ter gelegenheid van het symposium de toekomst voor de natuur, verwacht ik dat eerlijk gezegd ook.

Essentieel daarbij is het relatienotabeleid. De minister zegt dat artikel 19 in feite voor ons land betekent een communautaire financiering van ons relatienotabeleid. Ik denk dan meteen dat daar extra ruimte in zit om dit beleid uit te bouwen. Waarom geeft hij dan niet meer perspectief voor de tweede tranche van de 100.000 hectare in het relatienotabeleid? Is het advies van de CCL over de tempoverhoging en de verruiming van de toepassing van de bergboerenregeling al binnen, want voor de extensivering van de landbouw in bepaalde gebieden zijn deze middelen hard nodig?

Heel jammer is het dat de minister in de Tweede Kamer bij de behandeling van het rijksmeerjarenplan Natuur en Landschap heeft gesteld dat er geen specifieke middelen beschikbaar zijn voor natuurontwikkeling en ecologische infrastructuur. Waar mogelijk moeten de reguliere middelen worden gebruikt, aldus de minister. Dat betekent naar mijn mening in feite dat de mooie uitspraken over ecologische infrastructuur in Drente en het veenweidegebied niet voldoende onderbouwd zijn. Als er een greintje meer enthousiasme en wat meer creatief denken zou zijn, hadden wij meer vertrouwen in de toekomst van dit beleid kunnen hebben. De huidige opstelling geeft voedsel aan de RARO en de grote natuurbeschermingsorganisaties om te betwijfelen of natuur en landschap bij het departement van Landbouw behoren of maar beter naar VROM overgeheveld kunnen worden. Waarom kiest de minister niet zelf een positievere weg door te zeggen dat bij voorbeeld de landinrichting in het veenweidegebied van Driebruggen en Bodegraven-noord mogelijkheden biedt om een ecologische hoofdstructuur te vormen via de multifunctionele landinrichting? Dan pas zouden wij

meer concreet beleid krijgen, te meer omdat de minister spreekt over een onrustbarende afname van het aantal plantesoorten in de laatste zeven jaren. Daarbij zegt hij nog dat het verlies onomkeerbaar is. Dat betekent dus gewoon dat ze definitief verloren zijn. Als wij dezelfde geluiden horen over aantasting van maatschappelijke en ecologische waarden in Ruinerwold en Koekange, krijg je het gevoel dat de goede antwoorden die op zichzelf bij landinrichting zijn gegeven, weer op de tocht komen te staan. Ik ben van mening dat een behoorlijke en moderne landinrichting paraat behoort te zijn in dezen.

Enkele opmerkingen over landinrichting. De beantwoording daarvan is bevredigend geweest. Het lijkt erop dat men aldaar het beleid multifunctioneler wil opzetten. Er begint een sfeer te komen van moderne landinrichting. Als natuur, landschap en openluchtrecreatie naast een goede agrarische bedrijfsvoering de aandacht verkrijgen, zal de de landinrichting weer breder gedragen worden. Dat is hoogst noodzakelijk, ook voor de financiën van de landinrichting. De getoonde aandacht voor emancipatie en ontwikkelingssamenwerking in het onderdeel landinrichting stemt ons positief. Het landbouwproject in Karnataka in India wensen wij graag alle goeds toe. De positieve opstelling van de minister betreffende de visie op landschapontwikkeling geeft de landschapsbeschermers een stukje nodige steun in de rug, want hij heeft het over "een wezenlijk onderdeel van de landinrichtingsplannen". Verder geeft hij nog enkele andere goede kwalificaties.

Ik kom nu bij het onderdeel bos. De beantwoording van onze vragen over het bosbeleid heeft ons niet gerustgesteld. Integendeel! Als er wordt geantwoord "dat er wordt bezien of er een systeem kan worden opgezet om wijzigingen in de boomsoortensamenstelling van het Nederlandse bos te kunnen volgen" en dat "de realisering van het Meerjarenplan bosbouw langer zal duren" — dit is het plan van minister en Kamer — en als de deskundigen nu reeds zeggen dat, "als er geen verdubbeling van de inzet komt, dat plan niet wordt gehaald" dan is dat een heel slechte zaak. De minister zegt, dat uit onderzoeken nadrukkelijk blijkt — ik ben dat van harte met hem eens — dat de vitaliteit van het

bos sedert 1984 in alle klassen verslechterd is en dat "de toestand nog steeds zorgwekkend is". Als je zulke termen gebruikt, dan moet het ernstig zijn. Als wij vervolgens vragen om extra inspanningen en dan geen duidelijk en daadkrachtig antwoord krijgen, dan vinden wij dat gewoon pijnlijk, te meer daar Nederland één van de zes grootste houtimporteurs van de wereld is en daarmee het bosareaal in de tropen stevig aanpakt. Wij moeten zelf ook meer hout gaan verbouwen. Op die manier behoeven wij iets minder in te voeren. Het bos heeft overigens meer functies dan alleen de teelt van hout. De recreatie, natuur en landschap spelen ook een rol. Natuurlijk hebben wij gelezen, dat er "een interimstrategie wordt opgesteld voor de instandhouding van het bos". Natuurlijk hebben wij gelezen, dat er wordt gedacht aan boomsoortenkeuze en dat "de aandacht is gericht op specifiek bosbouwkundige maatregelen en op de gevolgen van de luchtverontreiniging". Ik kan het niet zo mooi zeggen. Dit zijn prachtige voldragen ambtelijke volzinnen. Ik kom daar niet aan toe. Maar met zo'n MPB, met zo weinig Nederlands bos, met zo'n verziekt bos, moet er daadkrachtig en snel iets gebeuren ten dezen. Wij kunnen dat niet langer laten lopen. Ietwat geïrriteerd — ik mag het zeggen, Voorzitter — was ik, toen ik las in de beantwoording van een vraag over Engeland ter zake, dat het niet goed vergelijkbaar was. Ik vind dat een misser, een doodgewone misser. Ik zal er niet verder op ingaan, maar dit wil ik even zeggen. Bovendien blijkt dat het ministerie onbekend is met het feit dat er ook vervelende toestanden in Nederland zijn. Dat is ook niet even nagevraagd. Dat vind ik ook een misser. Er blijkt namelijk, dat bij voorbeeld in de Hoeksche Waard — ik ben er toevallig iets beter bekend — enkele duizenden bomen binnenkort dreigen te worden gekapt, terwijl die bomen nog goed groeien. Ik zeg dan, dat je wat moet doen. Overigens, als die bomen worden gekapt, behoeven ze niet vervangen te worden. Wij krijgen dan toch een beetje een onbehaaglijk gevoel. Dit komt allemaal slecht over, ook al omdat er vier ton gekort moest worden op natuurbeschermende maatregelen voor het bos. Dat is een psychologische misser, want het betreft hier maatregelen die het bos beschermen en daarmee heb je de

Borgman

houttelers en de natuurbeschermers op één lijn. Ik vraag de minister, of hij ten minste een deel van die vier ton — het gaat nog niet eens om het hele bedrag — voor 1989 weer op de begroting wil zetten. Het bosbeleid heeft nieuw elan nodig. Met de reorganisatie die bij Staatsbosbeheer en op het departement heeft plaatsgevonden, moet het lukken, zeker als de minister er zich achter wil zetten. Dan krijgen wij betere perspectieven.

Vervolgens kom ik te spreken over openluchtrecreatie en toerisme. De taakstelling uit het rijksmeerjarenplan Openluchtrecreatie en toerisme lijkt tot nu toe overeen te komen met het aantal beschikbaar gekomen recreatieplaatsen. Direct daarop zegt de minister overigens dat "enige temporisering in de uitvoeringen" niet geheel vermeden kan worden. Wij vinden het heel jammer dat de minister niet ingaat op een iets verder kijken onzerzijds, toen wij vroegen naar de consequenties van de bezuinigingen op de rijkssubsidie voor grondaankopen. Als er straks geen grond meer is, gaat het tempo van aanleg van openluchtrecreatiegebieden snel achteruit. Dat zal dan een duurzame invloed hebben op het woon- en leefklimaat, ondanks de prachtige volzinnen die daarover staan in de vierde nota ruimtelijke ordening. Maar ja, die vierde nota heeft geen financiën bij de hand, dus daar koop ik niets voor.

Bovendien lijkt het beleid van EZ ten aanzien van toerisme het beleid inzake de openluchtrecreatie behoorlijk in de wielen te rijden. Er zijn heel fraaie Trop-studies gemaakt en er is heel wat geschreven in de prachtige nota toeristisch beleid 1985-1990. Echter, de memorie van antwoord laat zien dat er geen voortzetting is van het instrument toeristisch-recreatieve infrastructuur. Dat betekent op dit punt nog weer eens een verlies van f 12 mln. per jaar. Je zou bijna zeggen dat dit soort nota's niets oplevert. De toeristen worden wel gelokt, maar zullen van te weinig voorzieningen voor openluchtrecreatie gebruik moeten maken. En dat terwijl er toch al meer werklozen zijn dan het aantal dat de regering als doel heeft gesteld. Kortom, in de nabije toekomst zullen er nog meer mensen zijn op dat beperkte aantal recreatiegebieden. Is de minister bereid over genoemde problematiek met EZ in nader overleg te treden? Ziet hij overigens nog

mogelijkheden om het recreatieve medegebruik — het hoeft niet veel te kosten — van rijkswaterstaatwerken — ik verwijs naar het rapport van Rijkswaterstaat ter zake — te stimuleren? De onderhoudskosten van aanwezige voorzieningen bedragen immers maar — ik noem de woorden van de minister — "een fractie van het totale onderhoudsbudget". Zijn hierover concrete contacten met het departement van Verkeer en Waterstaat?

Mijn fractie kan zich de door de drie landelijke natuurbeschermingsorganisaties uitgesproken twijfel of de natuur- en landschapsbescherming wel in goede handen is bij het ministerie van Landbouw en Visserij door de geringe aandacht voor die beleidsterreinen, goed voorstellen. Het zal duidelijk zijn dat ook wij vinden dat natuur, landschap en openluchtrecreatie beter aan bod moeten komen. Wij vinden ook dat er in het bosbeleid nieuw elan nodig is. Bij de overgang van deze taken naar het ministerie van Landbouw en Visserij zijn velen bang geweest voor de situatie van het ondergeschoven kind. Minister en ministerie zullen ook voor ons nog moeten waar maken, dat het ministerie van Landbouw en Visserij de goede plaats is. In deze situatie is het dan ook geen wonder dat er stemmen opgaan die zeggen: dat heb je als je geen afzonderlijk bestuurder, bij voorbeeld een staatssecretaris, hebt voor dit soort zaken.

Voorzitter! Onze fractie zal overigens toch voor de begroting stemmen.

De **Voorzitter**: Mijnheer Borgman, mij is zojuist pas meegedeeld dat dit uw maidenspeech was. Daarom wil ik u alsnog, ongeveer 20 minuten te laat, daarmee van harte gelukwensen.

De heer **Borgman** (PvdA): Dank u wel.

Minister **Braks**: Daarom heb ik de heer Borgman ook niet geïnterrupteerd.

De **Voorzitter**: De minister van Landbouw en Visserij wist meer dan de Voorzitter dezer Kamer, maar ik heb de indruk dat dit meer voorkomt.

De heer **Borgman** (PvdA): Begrijp ik hieruit dat ik de minister straks ook niet mag interrumperen.

De **Voorzitter**: Wij controleren de regering, mijnheer Borgman. Daar kan de heer Braks wel tegen, denk ik.

□

De heer **Redemeijer** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Mijn partijgenoot collega Borgman heeft de niet agrarische poot van het ministerie behandeld. Ik wil namens onze fractie een korte beschouwing wijden aan de landbouwproblematiek. Die beschouwing kan redelijk kort zijn, omdat over een aantal actuele problemen recentelijk in de Tweede Kamer uitvoerig is gediscussieerd.

Een analyse van de huidige situatie en van wat er mis is gegaan, is niet zo moeilijk. De Nederlandse landbouw dreigt zo ongeveer onder te gaan aan zijn eigen succes. Toen het EG-landbouwbeleid van start ging, bestonden er in Europa grote tekorten aan landbouwprodukten. Het beleid was erop gericht, de landbouw verder te ontwikkelen, zonder hinder te hebben van te veel prijschommelingen op de internationale markt en goedkope importprodukten uit de rest van de wereld. Daarom werden voor een aantal belangrijke produkten interventieprijzen vastgesteld, die de agrariër een bodemprijs voor zijn produkten garandeerde. Hierdoor werden enerzijds stimulansen aan de produktie gegeven en anderzijds inkomensgaranties verstrekt. Langs de EG-grenzen werden importheffingen en exportsubsidies gerealiseerd, waardoor de Europese produkten of, beter gezegd, de producenten werden beschermd.

Snelle modernisering volgden. Grotere bedrijven en hogere opbrengsten per hectare of per dier leidden tot snel groeiende overschotten. Nadat Europa rond 1980 zelfsupporting was, ontstonden er steeds grotere overschotten en dat niet alleen voor de "marktordeningprodukten". Het gevolg daarvan was steeds toenemende financieringsproblemen voor de EG.

Ik had hier buiten beschouwing willen laten de nadelen van deze produktiegroei voor de Derde-Wereldlanden. Nu evenwel afgelopen zaterdag bij de start van de Noord-Zuid-dialogo deze problematiek aan de orde is geweest, wil ik graag van de gelegenheid gebruik maken, de minister om zijn reactie te vragen over de opvattingen die daar vertolkt